

ELS ORÍGENS

1. Desenvolupament d'Itàlia abans de l'ocupació llatina.

Hi ha restes de vida a l'Europa Occidental des d'uns 8000 anys aC. però no és fins el 700 aC. que apareixen alguns testimonis lingüístics a més dels arqueològics. Després de les darreres glaciacions, uns 4000 anys aC., Itàlia i els països més propers van començar a conèixer un clima semblant a l'actual – potser més humit- degut a la major extensió dels boscos i dels aiguamolls, tot i que la superfície d'aquests darrers anirà disminuint progressivament.

L'agricultura arribà a aquestes terres des de l'Orient, doncs les primeres plantes que trobem cultivades pertanyen a les mateixes espècies descobertes a Mesopotàmica, Pèrsia, Summer, etc. El camí de pas emprat fou els dels Balcans a través del Danubi.

En aquesta època, encara prehistòrica, els tipus humans que hi havia a Itàlia eren idèntics als d'altres llocs del substrat mediterrani, amb més densitat i desenvolupament a les regions costaneres que a l'interior.

Cap a finals del segon mileni aC s'iniciaren una sèrie de migracions des d'un punt inexacte entre l'Europa central i Àsia i van ocupar ja des del començament la península Itàlica. Els nous pobladors eren els **indoeuropeus**, poble guerrer amb una cultura i una llengua pròpies però, sobretot, amb una gran capacitat per a assimilar i desenvolupar nous avenços: uns mil anys aC tota Itàlia parlava ja llengües i dialectes indoeuropeus amb l'excepció dels etruscos i dels ligurs.

Això no obstant, també altres grups de pobles **ie.** havien entrat en les cultures orientals i incorporaren llurs formes de vida; és per això que ja a partir del segle VIII aC grups procedents de pobles fenicis i grecs, empaitats per les civilitzacions asiàtiques, intenten ampliar les seves ciutats cap a l'Occident i retroben allà altres gents de la seva mateixa raça.

2. Els etruscos

L'origen d'aquest poble és veritablement obscur. Es considera possible que entre el 900 i el 700 aC gent d'aquesta raça arribessin a Etrúria procedents de l'Àsia Menor i allà sotmetessin els **ie.** ja establerts. S'organitzaven en un tipus de ciutat-estats independents políticament i estaven confederades mitjançant una Lliga de caire religiós. Però les estructures culturals i socials eren molt diferents a les dels altres pobles mediterranis, així com la seva llengua. Per tot això, sols podem fer suposicions sobre la procedència geogràfica dels etruscos, sense incloure'ls en cap altre dels grups ètnics coneguts.

Els etruscs cultivaven formes de comerç molt innovadores a la seva època i llur tècnica militar, amb armament pesant i carros de bronze bastant sofisticats van dominar ben aviat gran part de la Península Itàlica. Sols foren vençuts al Sud per les colònies gregues i, posteriorment, la manca d'un esperit d'unitat nacional comportà noves derrotes. A partir dels anys 500 aC els pobles llatins, oscs, samnites, etc. aconseguiren enfonsar el domini comercial que tenien al centre d'Itàlia i, poc després, les incursions dels celtes de la Gàl·lia Cisalpina provaren llur aniquilació com a classe i raça predominant tot i que nobles etruscos van seguir ocupant immenses finques rurals surant tot l'Imperi romà.

FUNDACIÓ I EXPANSIÓ DE ROMA: LA MONARQUIA I LA *RES PUBLICA*

1. Les llegendes reials

Segons les llegendes, Roma fou fundada com una ciutat-estat l'any 753 aC per un dels pobles ie. que hi havia a Itàlia: els llatins (habitants del Laci) de la tribu dels romans. La ciutat es trobà dins l'àrea de dominació etrusca i les llegendes romanes que ens donen el nom dels primers reis n'assenyalen clarament com etruscos alguns d'ells.

Els noms dels reis coneguts, segons la tradició foren: **Ròmul**, el llegendari fundador de la **Urbs** amb el seu germà Rem i l'autor de l'annexió dels pobles sabins mitjançant el rapte de llurs filles i esposes; **Numa Pompili**, l'home de l'organització religiosa i de les tradicions; **Ancus Marci** del qui les llegendes ens en diuen ben poca cosa; **Tul·lus Hostili**, un rei lluitador que guerregjà amb els pobles veïns en combats singulars com el dels Horacis i els Curiacis d'Alba Longa; el comerciant etrusc **Tarquini Prisc** i la seva dona Tanaquil; el llatí **Servi Tul·li**, reformador de l'exèrcit i de la societat, organitzador del que serà la ciutat i la ciutadania romana; i finalment **Tarquini Superb** al qui les llegendes converteixen en criminal i instigador de la tragèdia de la fidel Lucrecia, cosa que provocà, segons els historiadors antics, l'expulsió definitiva dels etruscs i la creació de la República. Era l'any 509 aC.

2. Conquestes de Roma a Itàlia

Des de l'any 509 fins el 264 aC els romans van aconseguir importants avenços en l'organització interna de la ciutat i, de més a més, s'escamparen per tota Itàlia. Durant els primers anys van haver de lluitar pel Laci, la seva pròpia comarca, i allà hi van sotmetre els pobles propers més amb pactes i aliances que no pas amb la força. L'any 340 aC. ja s'havia format la Lliga Llatina que, després de vèncer la ciutat etrusca de Veies abraçava tot el centre i occident de la Península Itàlica.

Durant aquest període de guerres i lluites contínues es van veure obligats a regularitzar la situació dels plebeus (la retirada a la Muntanya Sagrada el 494 aC) i l'organització de l'exèrcit; les llegendes romanes parlen de personatges heroics com Brutus, el primer cònsol i marit de la fidel Lucrecia, Horaci Cocles, Muci Escèvola, Cincinat, Virgínia i de traïdors com Coriolà i Tarpeia.

Però la invasió dels gals l'any 387 aC posà a prova l'hegemonia i el poder de Roma i tot i la llegendària gesta del cònsol Camil enfront l'enganyós Brenno, la veritat és que els romans es van haver de convèncer que havien de subjectar amb més tenacitat als seus aliats.

La conquesta del nord d'Itàlia es dugué a terme després de l'expulsió definitiva dels gals. Es tractava d'una campanya necessària doncs aquests ajudaven i revoltaven els pobles indoeuropeus del nord de la Península. Les guerres contra els oscs, els vènets i, finalment, els samnites acabaren el 282 aC.

El sud d'Itàlia habitat pels colons grecs de la Magna Grècia i amb ciutats riques i famoses, fou més difícil de conquerir ja que les pròpies metròpolis i els generals macedònics, com l'aventurer Pirrus, anaven sovint a socórrer-les. Però Grècia no va preveure la dificultat de mantenir un exèrcit en territori enemic durant gaire temps i va preferir retirar-se a les colònies de Sicília aturant així , de retop, les conquestes d'una altra potència: Cartago.

3. La conquesta de la Mediterrània

Un cop aturats els grecs del sud d'Itàlia, l'any 264 aC, Roma es veia mestressa i senyora de tota la Península itàlica i també amb el poder interior ben consolidat gràcies a l'esforç fet en la creació de magistratures civils i religioses.

El període que va des d'aquest any fins al 183 aC fou definitiu per a la Urbs ja que els obligà a reforçar el poder marítim a fi d'allunyar el perill cartaginès de les seves costes.

Les guerres púniques:

La ciutat de Cartago posseïa un gran imperi comercial al nord d'Àfrica, l'Hispania meridional, el sud de Sicília, Còrsega i Sardenya on patia freqüents topades amb les colònies gregues. Els mateixos cartaginesos havien fet un pacte amb Roma durant la conquesta del sud d'Itàlia a fi de tenir les mans lliures per continuar la lluita contra la Magna Grècia i ambdós s'havien compromès a no intervenir ni al Laci ni a Cartago respectivament.

Les dificultats començaren quan Hierò de Siracusa atacà un grup de mercenaris establerts al nord de Sicília i aquests demanaren ajuda a Roma i a Cartago simultàniament. Els cartaginesos aprofitaren l'ocasió i desembarcaren a l'illa en peu de guerra. El senat romà s'esverà davant d'una intervenció militar tan directa davant mateix de les seves costes i va decidir intervenir en l'afer.

Malgrat la inexperiència marítima que tenien els camperols romans s'aconseguí armar una flota que derrotà les naus púniques prop de l'estret de Messina l'any 260 aC i, ajudats pel mateix Hieró, expulsaren els cartaginesos del nord de l'illa. La **Primera Guerra Púnica** es perllongà per terres sicilianes fins l'any 241 aC : ambdues potències estaven arruïnades per les despeses de guerra i els mateixos soldats s'insubordinaven. Cartago signà una pau vergonyosa mitjançant la qual cedia les illes i es comprometia a pagar una forta indemnització als romans.

Després d'aquest desastre , els cartaginesos van decidir establir-se a la Península Hispànica per tal de recuperar-se econòmicament i es van estendre pel litoral de Llevant. Però ara fou la colònia grega de Marsella la qui s'esverà per aquest desplegament i envià ambaixades a Roma demanant que s'aliessin amb les ciutats hispanes. I tampoc aquesta vegada Roma desaprovà l'oportunitat d'intervenir-hi i signà pactes amb la llunyana Sagunt: el general cartaginès Hanníbal s'indignà per aquesta intromissió i atacà la ciutat.

Així s'iniciava la **Segona Guerra Púnica** l'any 218 aC. Ara els romans no sols es van reafirmar com una ciutat-estat capaç d'aglutinar tot l'Occident sinó que també consolidaren el seu poder naval sobre el que ja seria sempre més el *Mare Nostrum*.

La tàctica dels romans consistí en enviar dues flotes: una a Hispania i l'altra a Cartago, però es mogueren amb incertesa i sols arribà Escipió a desembarcar a Empúries l'any 218 aC. Mentrestant, Hanníbal, convençut que la majoria de pobles gals i itàlics es rebel·larien contra els romans i el saludarien com a alliberador, travessà els Alps amb moltes penúries i arribà a la vall del riu Po.

Escipió s'adonà que no podia perseguir-lo i, per això, deixà part de l'exèrcit a Hispània sota el comandament del seu nebot, assegurant-se que aturarien Hanníbal si es feia enrera o si intentaven passar-li provisions i reforços des d'Hispània. Ell retornà a defensar Itàlia.

Hanníbal va permetre als seus homes recuperar forces i es dedicà a atacar diversos punts del nord d'Itàlia. Aconseguí l'ajut més o menys esporàdic d'algunes ciutats, dels gals i dels macedonis i va derrotar als romans en batalles importants com les del llac Trasimé, Cannas i a la Campània però no va saber imposar-se en un combat definitiu i mai va decidir-se a atacar Roma frontalment.

En canvi, l'Escipió que s'havia quedat a Hispània, es va dedicar a fer incursions sobre les ciutats cartagineses del sud i del llevant, s'apoderà de punts estratègics i, fins i tot, seguint la política habitual dels romans, aprofità la invitació del rei nùmida Massinissa per a connectar amb el nord d'Àfrica.

Davant d'aquesta situació de desgast Hanníbal va signar una altra treva amb els romans l'any 204 aC i tornà amb els seus fidels i cansats soldats a la pàtria quasi trenta anys després d'haver-ne marxat. Un cop allà encara patí un nou cop, gairebé el definitiu, a Zama, derrotat pels veterans romans vinguts d'Hispània.

La treva – ningú creia de veritat en una pau definitiva – deixà Cartago en condicions humiliants: obligada al desarmament, endeutada, sense flota i controlada pels pobles veïns que, com Massinissa, havien sabut rebre millor als romans.

Tot i així el vell i malalt Hanníbal intentà reorganitzar el seu poble fins que fou obligat a exiliar-se a Àsia on morí l'any 183 aC, poc abans que el seu enemic Escipió.

L'odi contra els cartaginesos trobà aleshores a Roma un home tossut i sever, Cató el Censor, el qual martellejà les orelles de tots els seus conciutadans amb la frase *Delenda est Carthago* i aprofità qualsevol ocasió per a assetjar la ciutat africana. Finalment, convencé el Senat i l'any 147 aC un nombrós exèrcit romà, amb la col·laboració dels nùmides, aniquilà Cartago en una de les destruccions més severes de la història; fou la definitiva, la **Tercera Guerra Púnica**.

4. La conquesta de l'Orient

La massa sovintejada intervenció dels grecs al costat dels cartaginesos i, especialment, la de Filip V de Macedònia, va sentenciar llur posició en la Mediterrània: aquest rei havia plantat cara a Roma des del 215 fins al 205 aC i havia obligat els llatins a repartir les seves forces entre ell i els cartaginesos. D'altra banda la situació interior del que havia estat el gran somni d'Alexandre el Gran era ara molt confusa: la nissaga dels Ptolomeus a l'Egipte mancava de responsabilitat; els selèucides tiraven cap a l'Índia i Filip no podia desentendre's de totes les onades expansives que es formaven al seu voltant.

Una vegada més els romans aprofitaren una petició d'ajuda de l'illa de Rodes per enviar-hi els vaixells; un cop allà no s'ho pensaren gaire en declarar la guerra a Macedònia. Filip fou vençut a Cinoscèfals l'any 197 aC i va haver d'acceptar les condicions imposades pel Senat romà el qual es convertí en l'àrbitre dels assumptes polítics de l'Europa Oriental. El rei derrotat va ser enviat a l'Àsia Menor a controlar les conquestes dels selèucides i a llur rei Antíoc III. Així, d'una manera tan simple, Roma s'infiltrà també en els afers asiàtics i va acabar controlant una bona part de les restes del fabulós imperi d'Alexandre.

Roma arrodonia la seva àrea d'influència en totes les costes mediterrànies i les més antigues potències polítiques i militars quedaven sota el seu control.

LA DECADÈNCIA DE LA REPÚBLICA

1. Les reformes agràries dels Gracs

A partir del segle II aC, Itàlia es convertí en el centre de tot el món civilitzat. Va caldre doncs reformar les institucions públiques que Roma havia creat molts segles abans, quan es tractava de governar una sola ciutat, la qual, al mateix temps, havia multiplicat el nombre dels seus habitants.

Pel sol fet de ser ciutadà romà es gaudia d'una mena de situació de privilegi i, per això, molts camperols i petits terratinents de províncies (especialment de la pròpia Itàlia) van abandonar el camp i es traslladaren a la ciutat: els països sotmesos garantien les provisions d'aliment per als romans i això provocà que la producció agrícola disminuís notablement a les terres dels llatins. Les tasques del camp quedaren, als latifundis, en mans dels nombrosos esclaus capturats en les múltiples guerres i els petits propietaris o bé es van veure obligats a vendre les seves terres o simplement les abandonaren per a anar a divertir-se a la Urbs.

La riquesa aparent dels habitants de Roma els hi va fer delegar la defensa del regne i el servei militar en un exèrcit cada cop més professionalitzat i format per estrangers; mentrestant, ells es dedicaven a embellir la ciutat amb temples, edificis públics, aqüeductes, etc.

Això no obstant, fora del territori habitat pels ciutadans, l'organització era pèssima i existien grans diferències socials que encara agreujaven més la situació. Els únics beneficiats d'aquesta evolució seguien essent els patricis – els *optimates* – les velles famílies indígenes de Roma que seguien ocupant la direcció del Senat (*l'ordo senatorialis*) i la majoria de magistratures, a més de mantenir els latifundis que ja posseïen al començament de l'expansió territorial i que, fins i tot, havien engrandit gràcies a l'empobriment i l'abandó dels petits agricultors. Només podien competir amb ells els *equites*, els cavallers del partit dels *populares* que s'havien enriquit amb les conquestes i l'explotació comercial.

Aquestes diferències arribaren a un punt àlgid l'any 133 aC quan fou elegit tribú de la *plebs* Tiberi Grac, un noble romà molt conscienciat dels problemes socials que l'envoltaven. La primera proposició de llei que presentà, consistia en la distribució de terres entre els pagesos que s'havien arruïnats servint la República a causa de llur participació en les guerres. Evidentment els nobles i els terratinents protestaren i provocaren aldarulls a la ciutat i en Tiberi resultà mort. Però deu anys més tard guanyà les eleccions el seu germà Caius que avançà la ferma voluntat de fer complir el programa familiar. Tot i l'oposició de la noblesa, Caius Grac va començar a repartir terres, va fixar un preu oficial (baratíssim) del blat i construï colònies rurals pels pobres. I fou aquesta darrera mesura la que el convertí també en enemic dels plebeus que no estaven gens disposats a tornar a la vida rural ni haver de treballar en les mateixes feines que havien abandonat.

Malgrat l'ambició de Cornèlia, l'orgullosa filla d'Escipió l'Africà i mare dels Gracs, la sort de la família va desaparèixer: quan Caius Grac acabà el seu mandat, el senat va derogar la majoria de les lleis que havia fet. Es produïren reaccions a favor i en contra per totes bandes i nous aldarulls ocasionaren enfrontaments al carrer i matances que inclogueren gran part de la família i amics dels germans Gracs.

2. Les guerres civils

Durant els anys de la República, molts noms havien pogut fer-se famosos a Roma i molts ciutadans s'havien convertit en líders del poble. Un d'ells era Caius Mari, un militar que s'havia guanyat les simpaties de comerciants i *equites* en derrotar Yugurta, un reietó nòmada amb ànsies d'independència que havia plantat cara a la poderosa Roma i hagués pogut complicar molt les rutes marítimes de la mediterrània, el pas obligat dels queviures que arribaven des de les províncies conquerides. El Senat recompensà Mari nomenant-lo governador d'Àfrica i, més endavant, l'any 105 aC el poble romà reclamà la seva presència davant un atac dels pobles germànics.

D'aquesta manera Mari va obtenir un gran poder i, després d'aturar els bàrbars del Nord, es va preocupar personalment de llicenciar els soldats que l'havien acompanyat en les seves campanyes i de repartir-los lots de terra a fi que poguessin crear noves colònies i protegir les fronteres (*limes*). Tot això el convertí en un home immensament popular i estimat, cosa que va fer témer al senat i posà fre a la seva carrera política.

Els antics senadors feia ja molts de temps que només s'amoïnaven quan algun assumpte podia afectar l'hegemonia que intentaven mantenir a qualsevol preu i això va arribar a exasperar els pobles d'Itàlia, amb molts més problemes que la Urbs i sense cap dret ni compensació. Davant d'aquesta situació s'aliaren per tal de reclamar més igualtat amb els ciutadans romans: dels anys 90 al 85 aC hi hagueren enfrontaments armats a tota la Península Itàlica – són coneguts com “guerres socials” i “Primera Guerra Civil” – que finalitzaren amb un decret que concedia la ciutadania romana a tots els homes lliures d'Itàlia, a més d'afavorir la sort i la fama d'un altre militar: L. Corneli Syl·la.

Un cop s'acabaren les lluites interiors, Syl·la fou enviat a Grècia on el rei Mitrídates s'havia rebel·lat contra la dominació dels romans. Mari pensà que la seva fama perillava i va obligar el Senat a retirar el comandament de les tropes de Syl·la i traspasar-li a ell.

Mari governà a Roma recolzat sempre pel suport del seu partit, els *populares*. Després de la seva mort, Syl·la, ajudat pels *optimates*, fou nomenat dictador i regí els destins de la ciutat amb duresa i crueltat fins l'any 79 aC quan, de sobte, decidí retirar-se de la vida pública, tot i que ja havia suprimit quasi tots els seus enemics.

3. Els cops d'Estat i les conspiracions

La mort dels Gracs i les dictadures de Mari i Syl·la evidenciaven el fracàs de la República i així continuà encara uns anys més, envoltada de conspiracions i intents de cops d'Estat a fi d'obtenir el poder personal. Les grans famílies patrícies i les classes més riques no estaven disposades a perdre els avantatges que gaudien i animaven les ambicions dels seus partidaris; l'exemple de la dictadura de Syl·la els encoratjà fins al punt d'oblidar tot el que devien a les institucions que havien permès la creixença de Roma.

Cneu Pompeu, un militar que havia estat ajudant de Syl·la, va combatre a favor de la República frenant diverses insurreccions, especialment a Hispània, i també una revolta d'esclaus encapçalada pel gladiador Èspartac. Col·laborà amb ell Licini Cras, un propietari immensament ric, que volia dedicar-se al món de la política. Ambdós es convertiren en personatges molt populars gràcies als diners d'un i als èxits militars de l'altre i foren elegits còsols l'any 70 aC.

Aparentment la República es mantenia, però l'any 63 aC, essent cònsol M. Tul·li Ciceró, es descobrí una nova conjuració dirigida per aristòcrates com Catilina i el jove

Juli Cèsar i en la què hi estaven implicats molts nobles. Aquest nou atemptat contra la República fracassà també però els intents es repetirien fins aconseguir l'èxit.

4. Juli Cèsar

Va néixer a Roma l'any 100 aC. Pertanyia a una família patrícia i noble, tot i que una tia seva era vídua de Mari, l'home que havia estat cap dels *populares*. Se sap que va estar embolicat en les conspiracions de la seva època i de la seva classe social i que va malgastar grans quantitats del patrimoni familiar.

Va seguir el *cursus honorum* i ocupà el càrrec de questor a Hispània, on aconseguí fortuna suficient per a poder retornar a Roma i satisfer els seus deutes. Quan va arribar a la ciutat es va adonar que la situació política estava dominada per la popularitat de Pompeu i la riquesa de Cras i decidí aliar-se amb ells: varen fer un pacte, conegut com el Primer Triumvirat, amb la finalitat d'obtenir el consolat.

Quan finalitzà el seu mandat fou nomenat procònsol de les Gàl·lies, amb quatre legions (uns 20.000 homes) amb les que esperava poder formar un exèrcit victoriós i fidel com el que ja tenia Pompeu. Durant els primers vuit anys, Juli Cèsar va sotmetre els pobles celtas, va arribar fins la Britannia i dominà, finalment, els gals en la batalla d'Alessia, capturant el cabdill-druida Vercingetorix.

Però mentrestant, Pompeu havia anat augmentant la seva popularitat a Roma. Cèsar el va convèncer, a ell i a Cras, per a què es retiressin tots a conquerir alguna província i es repartiren les Gàl·lies, que seguia ocupant Cèsar, l'Hispània on Pompeu ja hi tenia els soldats que havien lluitat amb ell en les rebel·lions anteriors i Síria, cap on va anar Cras i on va morir ben aviat, lluitant contra els parts.

Pompeu començava a malfiar-se de les tàctiques de Cèsar per treure'l del mig i va optar per quedar-se a Roma. L'any 50 aC va convèncer el Senat que fes tornar Juli Cèsar i deixés llurs tropes. Aquest desobeí l'ordre i entrà a Itàlia, pel pas del Rubicó, amb vuit legions ben entrenades i totalment fidels al seu cap.

Així comença la Segona Guerra Civil. Pompeu i la majoria de senadors fugiren a Grècia. Cèsar es dirigeix cap a Hispania, amb una ràpida maniobra, i derrota els soldats de Pompeu prop d'Ilerda. Després els persegueix fins a Grècia i els venç en la batalla de Farsàlia. Pompeu aconsegueix encara escapar fins Egipte però allà és assassinat pels funcionaris que, preveient el final de la guerra, volen guanyar-se les simpaties del futur vencedor.

Quan Cèsar arriba a Egipte troba el seu enemic ja mort i el govern del país molt afeblit a causa de la joventut del faraó Ptolomeu. El destrona i posa en el seu lloc Cleopatra, la germana del faraó, amb la qui es quedarà prop d'un any organitzant el regne.

Finalment és reclamat pels romans que l'acullen com a dictador i senyor de la ciutat i li donen el títol de cònsol vitalici. Haurà de lluitar encara contra alguns brots de revolta republicans al Nord d'Àfrica amb el jove Cató, i a Hispània (batalla de Munda). Però també tingué temps de reformar el govern a Roma, cosa que era absolutament necessària després de tants anys de desgavell. Les mesures que adopta són mal acollides pels senadors que no volen admetre aquest abús de poder i, dirigits per Brutus i Casi l'assassinaren els idus de març del 44 aC.

De la seva tasca de govern cal destacar l'augment del nombre de senadors i la reducció de gent que vivia a costa de l'Estat; el repartiment de terres, granges i pobles abandonats entre els soldats que l'havien servit fidelment al llarg de tantes guerres i una política populista.